

Brusselse dichters duiken onder in de wereld van het soefisme

Elke de Rijcke, Taha Adnan en Ramón Neto leerden elkaar kennen via het meertalige Brusselse Dichterscollectief, dat het levenslicht zag in de schoot van het internationaal literatuurhuis Passa Porta. Al gauw bleek dat ze naast hun liefde voor taal en poëzie ook een grote passie voor het werk van de grote soefidichters delen. Toen ze de vraag kregen om voor het project *Passages* in 2016 en 2017 onder te duiken in een Brusselse gemeenschap en er op zoek te gaan naar de kracht van het poëtische woord, lag hun keuze voor de hand. Via Moussem Nomadisch Kunstencentrum legden ze contact met de soefibroederschap Alawiya. De dialoog en de artistieke kruisbestuiving die hieruit voortvloeit zal niet alleen zijn weerslag vinden in een nieuwe cyclus van teksten, maar net zo goed in muziek en een publicatie. Tijdens Sufi Night brengt het trio de teksten live op het podium van BOZAR.

Naast de optredens op **Sufi Night** en het **Passa Porta** festival, verschijnt er na afloop van het *Passages* project ook een publicatie in verschillende talen (Nederlands, Frans, Arabisch, Engels,...)

Op **19 november** presenteren Taha Adnan, Elke De Rijcke en Ramón Neto hun teksten bij de broederschap **Alawiya** (Josephatstraat 264, 1030 Schaarbeek).

In welke mate waren jullie vertrouwd met het bestaan van soefibroederschappen in Brussel?

Taha: Ik was er al vaker mee in aanraking gekomen. Ik heb verschillende kleinere en grotere bijeenkomsten van deze broederschappen bijgewoond. Het zijn – in tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt – geen besloten groepen. Ze komen vaak samen om hun muziek en poëzie te delen met een breed publiek, iedereen is welkom. Ze waren ook present tijdens de bijeenkomsten aan de Beurs na de aanslagen in Brussel.

Rámon: Ik kende het soefisme, maar voornamelijk via de literatuur. Ik wist wel dat er soefibroederschappen bestaan in Brussel. Het is vanzelfsprekend dat er in landen waar de islam aanwezig is, ook soefigemeenschappen bestaan. Maar ik kende ze niet en ik had er ook geen idee van hoe ik er mee in contact zou kunnen komen. Dat is gebeurd dankzij dit project, Taha en Moussem. Voor mij persoonlijk was het een zeer diepe ervaring. Ik had al zoveel gelezen over het soefisme, maar via dit project werd het plots echt tastbaar.

Elke: In 2014–2015 werkten we in Passa Porta met het Dichterscollectief rond erotische poëzie. Onze bijeenkomsten waren gestoeld op de teksten die we aandroegen. Ik bracht een gedicht mee van Ibn Arabi. Deze grote soefidichter schreef een hele reeks prachtige reflecties en meditatie over de liefde. Dit was Taha opgevallen en toen we samenkwamen om het nieuwe project *Passages* voor te bereiden groeide de idee om hier rond verder te werken. Wanneer er gesproken wordt over bestaande gemeenschappen wordt er meestal naar taalgemeenschappen of naar nationaliteiten gekeken. Door voor de soefigemeenschap te kiezen, was dat ook een keuze voor het supranationale. Het doel van het Dichterscollectief in *Passages* is om nieuwe teksten te ontwikkelen op basis van bestaande poëzie binnen een gemeenschap. Aangezien de soefibroederschappen zich verenigen rondom poëzie was dit voor ons een uitstekende gelegenheid om deze stroming verder te ontdekken en te verkennen.

Wat heeft jullie bijzonder geraakt bij de kennismaking met de broederschap?

Rámon: Eén van de ideeën die aan de grondslag ligt van het project *Passages* is om te onderzoeken welke rol de poëzie is toebedeeld binnen een gemeenschap en in welke mate ze een rol speelt in de verscheurende ervaring van 'ballingschap' waar zovelen onder ons vandaag mee geconfronteerd worden. Kan poëzie fungeren als een bron van troost en vreugde in een nieuwe context? Dat was wat we wilden ontdekken. In ons contact met de broederschap Alawiya werd het al snel duidelijk dat de diwans (gedichtencyclus rond een bepaald thema, nvdr.) die ze citeren zeer sterk verweven zijn met het leven zelf. Voor elke fase bestaat er een diwan: het vertrek van een dierbare, de dood, een feest, ... alles wordt verwoord via de poëzie. Die ontdekking was meteen een antwoord op onze vraagstelling. Het heeft me bijzonder geraakt als dichter, dat mensen zo sterk teruggrijpen naar de poëzie, sterker nog dat de poëzie de kern uitmaakt van hun bestaan.

Taha: Het soefisme biedt een alternatief voor de moorddadige ideologieën die we vandaag overal zien opduiken. Het is in feite een vorm van verzet, maar wel verzet dat gestoeld is op het streven naar universele vrede. Die vrede start bij de vrede met

jezelf en de ander. Het is niet alleen zeer interessant, maar ook belangrijk in deze uiterst moeilijke tijden, waarin mensen er niet langer in slagen om naar elkaar te luisteren en zich onderling te verstaan. Het soefisme predikt woorden van vrede, liefde en samenleven. Dat is een bijzonder uitgangspunt. Het was verrijpend om dat samen met de mensen uit de soefigemeenschap te beleven, om ons te engageren in dezelfde geest. Het is onze ambitie dit te vertalen en te delen met een breder publiek, dat niet noodzakelijk soefi of zelfs moslim is. Het soefisme schept een basis om een (h)echte menselijke familie te vormen. Dat is iets dat we niet alleen moeten voorstaan, maar ook verdedigen vandaag.

Elke: Wij hebben ons vooral toegelegd op de plaats die de poëzie inneemt binnen de soefipraktijk, hoe ze de poëzie gebruiken om een gemeenschap te vormen. We hebben ons in de eerste plaats opgesteld als waarnemers, maar al snel werd duidelijk dat de soefigemeenschap ook gestoeld is op wederzijdse uitwisseling. Dat bleek niet alleen uit de ceremonie zelf die we bijwoonden, maar ook uit onze contacten en gesprekken achteraf, die verliepen niet alleen zeer hartelijk, maar ook zeer open.

Jullie zijn alle drie dichters, maar ook alle drie gevormd in verschillende literaire tradities, hoe beïnvloedt dit jullie onderlinge uitwisseling?

Ramón: We hebben inderdaad alle drie een verschillende herkomst en een verschillende moedertaal, maar we spreken ook alle drie Frans, ook al is dat voor niemand van ons de moedertaal. We hebben het Frans omzeggens wel geadopteerd als dusdanig. En, niet onbelangrijk, we zijn ook Brusselse dichters. We hebben de gewoonte om ondergedompeld te worden in een taalkundige mix, we worden voortdurend geconfronteerd met diverse linguïstische invloeden. We hebben ieder afzonderlijk de gewoonte om allerlei talen door elkaar te mengen en voortdurend over te schakelen van het ene naar het andere.

Elke: Die heterogeniteit kenmerkt het Brussels Dichterscollectief. Tijdens het project rond erotische poëzie werkten we wel rond eenzelfde thematiek, maar onze benadering was zeer individueel. Dat gaf ons de gelegenheid om naar elkaar te luisteren en ieder afzonderlijk te leren kennen. Toen werd al snel duidelijk dat binnen zelfde taalgemeenschappen verschillende tradities bestaan, zoals de Spaanse die toch anders georiënteerd is dan de Argentijnse bijvoorbeeld.

Taha: Je hebt je moedertaal enerzijds, maar anderzijds is het ook vrij eenvoudig om een andere taal bijna als je moedertaal te benaderen, in ieder geval vanuit de poëzie.

Elke: Het klopt dat dit vooral geldt voor de poëzie, binnen geen enkel ander literair genre bestaat er zo veel vrijheid. De poëzie – zeker zoals wij ze in de praktijk brengen – is een bij uitstek experimenteel genre. We doen bij wijze van spreken aan taalonderzoek, en dit onderzoek wordt mogelijk vanuit de confrontatie met andere talen. De meeste dichters hanteren minimaal twee talen. Die talen spiegelen zich voortdurend aan elkaar. Voor mij is dat bijna een evidentie. Het Frans is de taal waarin ik mijn poëzie uitdruk, maar mijn moedertaal is het Nederlands. Dus zelfs bij het schrijven in het Frans is dat Nederlands altijd aanwezig, in de lexicologie, de syntaxis.

Taha: Mijn schrijftaal is het Arabisch. Het is de enige taal die me echt eigen is. Ik kan me uitdrukken in het Frans, maar als het op schrijven aankomt dan plooi ik terug op het Arabisch. Gelukkig bestaat er zoiets als vertalingen, die laten ons toe om teksten uit andere talen te ontdekken. Maar het is wel zo dat ik – zeker voor dit project rond soefisme en dichtkunst - bevoorrecht ben door mijn kennis van het Arabisch. Dat betekent dat ik die teksten echt kan savouren. Een vertaling in het Frans kan je lezen, maar de oorspronkelijke tekst in het Arabisch kan je reciteren. Veel van de soefigedichten zijn gebaseerd op lofzangen. Ik ben er mee vertrouwd sinds mijn kindertijd. In de moskee en op feestelijke bijeenkomsten worden die gezangen gebracht, ze maken deel uit van mijn erfenis.

Ramón: Ik kom uit de Galicische traditie (Spaanse streek die grenst aan Portugal, nvdr.), die sowieso al een marginale positie inneemt in Spanje. Ik moet mijn moedertaal als het ware construeren, want de invloed van het Spaans is enorm. Van bij het prille begin was mijn moedertaal gecontamineerd door een andere taal, wat tot een permanente frictie leidt. Bovendien is er ook het Engels, een taal die ik elke dag professioneel bezig. Ik lees en schrijf in het Engels zonder me er echt bewust van te zijn. Zelfs wanneer ik een publiek moet toespreken en ik krijg de keuze, zal het Engels mijn voorkeur wegdragen. En het Frans, dat is de taal van alle dag. Hier in Brussel is de mix dus alleen maar toegenomen. Wanneer het op schrijven aankomt kan ik niet echt terugvallen op mijn moedertaal. Zelfs wanneer ik in het Galicisch schrijf laat ik de invloed van andere talen binnensijpelelen, dat lijkt soms tot een ‘gebroken’ taal, of een onnatuurlijke syntaxis, dat gaat dan alle richtingen uit. Ook in mijn notitieschriften vermengen de talen zich. Het is uitzonderlijk dat ik een gedicht neerschrijf in slechts één taal.

In poëzie speelt ritme een belangrijke rol, dit komt ook binnen het soefisme expliciet tot uiting, waar veel teksten bovendien op muziek gezet worden en zoals Taha al eerder vermeldde geciteerd worden. Hoe zijn jullie hier mee omgegaan voor dit project?

Taha: We hebben besloten om voor dit project echt samen te werken, om als ware derwisjen de energie door te geven van de ene naar de andere.

Elke: Samenwerking en uitwisseling ligt aan de basis van *Passages*. In plaats van ieder apart teksten aan te leveren en die vervolgens te bundelen hebben we onze werkwijze opgevat als een samenwerking in de ware zin van het woord. De methodiek die we hiervoor bedacht hebben stelt ons – ook al vertrekken we ieder vanuit onze context en eigenheid – in staat om tegelijkertijd samen iets te creëren en toch trouw te blijven aan onszelf en onze individuele interpretatie van bijvoorbeeld de spirituele avond die we bijgewoond hebben, of de gedichten die we gelezen hebben of de ontmoeting met Driss (de coördinator van Alawiya, nvdr.) de ruimte te geven. We zijn de enige groep binnen *Passages* die deze werkwijze hanteert. Taha heeft een eerste tekst gemaakt en ik heb daarop verder gewerkt. Ik neem een leidraad uit de tekst en tegelijkertijd ontwikkelt Ramón een derde tekst, ook verder werkend op bepaalde leidraden die aangereikt worden, enz... Zo ontstaat er als het ware een cyclische beweging, ook in ons samen schrijven. We hebben de ambitie om twaalf teksten te creëren die zich ontwikkelen als een geheel, een gemeenschappelijke adem als het ware. Je

kan het beschouwen als een compositie waarin ieder van ons accenten legt. We incorporeren ook fragmenten uit soefi teksten en onderzoeken wat ze vandaag betekenen voor ieder van ons afzonderlijk. We willen ook een Brusselse component toevoegen aan het geheel. Zo is circulatie een belangrijk gegeven binnen het soefisme en dat brengt ons bij het heel actuele Brusselse verhaal van circulatieproblemen in de stad. Zo ontstaan er onverwachte parallellen, want net toen we over die circulatie in de stad reflecteerden kwamen de instortende Brusselse tunnels volop in het nieuws.

Ramón: Deze benadering maakt het project net tastbaar. We vinden het belangrijk dat het niet slechts op het niveau van het abstracte bestaat, we willen ook de actualiteit én de stad binnenbrengen. Het stedelijke weefsel wordt gekenmerkt door zeer specifieke bewegingen, doorgangen, bewegende mensen, de wisselwerking met bepaalde tijdstippen en seizoenen zoals het sluiten van de scholen, de uittocht voor de grote vakantie, betogingen, er is zoveel dat tegelijkertijd gebeurt. Het is interessant om dat te exploreren en binnen te brengen in de poëzie, door terug te grijpen naar het reële leven wordt het tastbaar en herkenbaar.

Het soefisme is een zoektocht naar het spirituele, waarin meditatie een belangrijke rol speelt. Veel mensen trekken zich terug in de natuur of reizen naar verre oorden om tot rust te komen en er te leren mediteren. Kan een hectische stad als Brussel ook een platform bieden voor meditatie?

Taha: Juist poëzie bezit de kracht om alle stress en problemen die gepaard gaan met het leven te verzoenen met het spirituele. Je kan je totaal verloren voelen in deze stad met haar files, lawaai, gedoe, maar zelfs in die omstandigheden biedt poëzie de mens soelaas. Ze stelt je in staat om je terug te trekken en tot rust te komen. Poëzie kan je overal tot jou laten komen, daarvoor hoeft je niet naar India of zo te reizen. Poëzie is een queeste naar de essentie van het menselijke bestaan, dat is zeer spiritueel.

De Soefibroedersschappen brengen mensen samen, uitwisseling en het samen beleven staat centraal. Hoe verhoudt de poëzie zich hiertoe?

Elke: Het creëren van poëzie is een zeer individuele, vaak eenzame activiteit. Maar dit project hebben we juist aangewend om uit die eenzaamheid te treden, om als het ware een gemeenschap onder ons drie te creëren en toenadering te zoeken tot een andere gemeenschap. Ik wil er ook op wijzen dat de poëzie enkel bestaat wanneer ze gedeeld wordt. Het is niet iets dat op zich bestaat. Het objectief van *Passages* is gericht op een gedeelde ervaring. Er is onze deelname aan de Sufi Night, het Festival Passa Porta 2017, én de avond die we organiseren met de broederschap zelf in november. Eigenlijk kan je poëzie misschien nog het best vergelijken met muziek, het is iets wat je beleeft samen met anderen. Meer dan de schilderkunst verwachten poëzie en muziek onmiddellijk gedeeld te worden met een publiek. Op de Sufi Night van 22 oktober krijgen we muzikale begeleiding van Tamman Ramadan (ney) en Tareq al Sayed (oud), twee Syrische vluchtelingen.

Taha: Als we vandaag aan soefisme denken, denken we vaak aan broedersschappen, aan mensen die zich verzamelen in een

© Karim Abraheem

zawiya (sociaal en spiritueel centrum, nvdr.). Maar dat zijn de zogenaamde volgelingen, vooraleer zij er waren had je de meesters en die meesters kozen voor de retraite, het isolement om na te denken en op zoek te gaan naar een waarheid. Ik denk dat alles begonnen is met een isolement. Dat is een zeer vergelijkbare situatie met die van de dichter, om te kunnen schrijven moet je je terugtrekken, dat is iets dat je alleen doet, maar er is een groot verschil tussen het isolement van het schrijverschap en iets schrijven dat niemand interesseert. Poëzie richt zich vanzelfsprekend tot het collectieve. Wat Poëzie juist interessant maakt is dat het de kleine existentiële problemen van het individu overstijgt om de problemen van de gemeenschap aan te raken. Er is altijd de dialoog tussen de dichter en het publiek.

De islam staat vandaag zeer sterk in de belangstelling en dit veelal in negatieve zin. Radicalisering van jongeren, terrorisme, conflicten tussen sjiïeten en soennieten beheersen het nieuws en als grote oorzaak van dit alles wordt er naar de islam gewezen. Dit staat haaks op de islam zoals die binnen het soefisme geleerd en beleefd wordt, waar gestreefd wordt naar universele vrede en een zeer grote openheid ten aanzien van andere religies en overtuigingen aan de dag gelegd wordt. Waar ligt het geheim van het soefisme volgens jullie?

Taha: De problemen tussen sjiïeten en soennieten zijn in de eerste plaats politieke problemen, die hebben bestaan van bij het prille begin. Het streven naar macht staat hier centraal. Dat was vroeger zo en dat is vandaag niet anders. Het wahabisme, de moslimbroederschap, sjiïeten, soennieten, dat heeft in wezen niets met religie te maken, maar met honger naar macht. Dit vind je niet terug binnen het soefisme.

Elke: Soefisme is een spirituele queeste, dat is de basis, daar komt geen politiek bij kijken, het gaat om geestelijke verrijking.

Ramón: Wat ik fantastisch vind aan het soefisme is de grote vitaliteit die er uit spreekt. Veel zogenaamde gelovigen verzaken aan de echte schoonheid van het leven, ze verzaken aan de kunsten en de goede dingen des levens. En wat centraal staat is de liefde. Die kan je niet opdelen in goede en slechte liefde, in juiste of foute. Liefde is liefde, of het nu de liefde voor God betreft, voor je kinderen, voor iemand anders ... liefde is het enige wat de wereld draaiende houdt, het is een universele energie. In het soefisme wordt dat zeer duidelijk, het is een positieve energie, die aanzet tot de creatie van schoonheid, het opbouwen van goede relaties, ... het is wat alles en iedereen verbindt, in India, Japan, Argentinië of Brussel, het is hetzelfde elan dat ons allen drijft.

Elke: Wat ik ook geleerd heb is dat het soefisme niet alleen draait om de mens, maar om alles wat het leven uitmaakt: de dieren, de mineralen, de natuur, ... Alles wat bestaat is miraculeus, dat blijkt als men er zijn aandacht op richt. Dat opent perspectieven, het is een zeer globale visie. Een ander element dat ik zeer interessant vind en ik ook zeker wil ontwikkelen in mijn teksten is de aandacht die er binnen soefipoëzie bestaat voor het denken en samenbrengen van paradoxen. Het spreekt voor zich dat je daar ook binnen de poëzie heel veel mee aan kan. Het verzoenen van de uitersten van het spectrum, dat is een prachtige uitdaging.

Interview: Kathleen Weyts